Čitateljske navike za vrijeme pandemije COVID-19 u Osječko-baranjskoj županiji

Lukačević, Srđan; Petr Balog, Kornelija; Radmilović, Dino

Source / Izvornik: **Knjižničarstvo : glasnik Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema, 2021, 25, 161 - 181**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:206:427614

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

RGISKO - Repository of the City and University Library Osijek

ČITATELJSKE NAVIKE ZA VRIJEME PANDEMIJE COVID-19 U OSJEČKO-BARANJSKOJ ŽUPANIJI

Reading habits during the COVID-19 pandemic in Osijek-Baranja County

Srđan Lukačević
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek
slukacevic@gskos.hr

Kornelija Petr Balog
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku, Odsjek za informacijske znanosti
kpetr@ffos.hr

Dino Radmilović
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek
rdino@gskos.hr

UDK / UDC **024.6(497.543Osijek)"2020"**
Istraživanje/ Research paper
Primljeno/ Received: 05.05.2021.

BROJ BIBLIOGRAFSKE JEDINICE

395

Sažetak

Uslijed COVID-19 pandemije i smanjene mogućnosti konzumiranja i sudjelovanja u drugim kulturnim događanjima i aktivnostima, jedna od kulturnih djelatnosti za koju je pretpostavka da bi u ovoj situaciji mogla priskrbiti više pažnje jest upravo knjižnična i nakladnička djelatnost. Cilj je ovog rada utvrditi je li uistinu to tako. Rad istražuje čitateljske navike i jesu li se ispitanici uslijed pandemije, "zaključavanja" i nenadano dobivenog dodatnog vremena i nedostatka drugih aktivnosti, posvetili čitanju i više vremena odvojili za knjigu. Jesu li opterećeni vijestima vezanima za koronavirus odlučili nadoknaditi ono vrijeme kada za knjigu i čitanje nisu imali vremena? Rad istražuje jesu li se uslijed pandemije promijenile čitateljske navike, koliko se i je li se povećala čitanost u 2020. u odnosu na 2019. te postoji li i koliko se povećao interes za elektroničkim i zvučnim knjigama. Istraživački dio izveden je metodom *online* ankete, a analiza podataka obradom i tumačenjem njezinih

rezultata. Anketirano je 827 osoba starijih od 15 godina s područja Osječko-baranjske županije u razdoblju od 15. veljače do 1. ožujka 2021.

Ključne riječi: COVID-19, čitanje, čitateljske navike, Osječko-baranjska županija

Summary

Due to the COVID-19 pandemic and reduced opportunities to consume and participate in other cultural events and activities, one of the cultural activities for which it is the assumption that it could gain more attention in this situation is precisely the library and publishing activity. The aim of this paper is to determine whether this is indeed the case. This study evaluates reading habits and whether respondents, due to a pandemic, "reasoning," and suddenly gained extra time and lack of other activities, devoted themselves to reading and set aside more time for the book. Were they burdened with news related to the coronavirus and decided to make up for the time when they didn't have time for books and reading?! The paper investigates whether reading habits have changed as a result of the pandemic, how much and whether reading has increased in 2020 compared to 2019, and whether and how much interest in electronic and audio books has increased. The research partly was performed by the method of online survey and the analysis of data by processing and by interpreting its results. Total of 827 people over the age of 15 from Osijek-Baranja County were included in the survey in the period from February 15th to March 1st 2021.

Keywords: COVID-19, reading, reading habits, Osijek-Baranja County

Uvod

Krajem 2019. godine u kineskoj provinciji Hubei, na području grada Wuhana zabilježeni su prvi simptomatski slučajevi zaraze novootkrivenim virusom SARS-CoV-2 (COVID-19). Do kraja siječnja 2020. već su postojali zabilježeni slučajevi zaraze preneseni putovanjima osoba iz te regije u druge dijelove Kine, Singapura, Malezije, Australije, Tajlanda, Japana, Južne Koreje, SAD-a, Kanade, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Italije, Francuske, Finske i Njemačke.[1] Od kada je zabilježen prvi slučaj zaraze u Hrvatskoj, do danas

[1] Hrvatski zavod za javno zdravstvo. URL: https://www.hzjz.hr/sluzba-epidemiologija-zarazne-bolesti/epidemija-pneumonije-povezana-s-novim-koronavirusom-kina/ (2021-04-25)

je ukupno 361.595[2] osoba zaraženo koronavirusom. Tijekom 2020. Hrvatska je ujedinjena s ostatkom svijeta u borbi protiv svih sojeva koronavirusa. Prve mjere prevencije i zaštite od novog koronavirusa na međunarodnim zračnim i morskim lukama u Hrvatskoj počele su 24. siječnja 2020., a Nacionalni stožer civilne zaštite osnovan je 20. veljače. Prvi slučaj koronavirusa zabilježen je u utorak, 25. veljače u Zagrebu. Riječ je o mladiću koji je bio na nogometnoj utakmici u Milanu. Ministar zdravstva Vili Beroš odluku o proglašenju epidemije koronavirusa donio je 11. ožujka 2020.[3] U trenutku pisanja ovog članka Osječko-baranjska županija u ukopnom zbroju od početka pandemije Covid-19 imala je 20.144 slučajeva, od kojih je 867 završilo smrtnim ishodom.[4] Za Hrvatsku i ostatak svijeta nastupilo je i traje "Novo normalno". Izraz koji je skovan kako bi se skrenula pozornost na važnost usmjerenosti očuvanja zdravlja i života građana. U praksi, fluidan je to pojam koji ovisi o ugrozi zdravlja pojedinaca i broju zaraženih, ali i o poslovnim interesima. Sveobuhvatni prikaz pandemijskih društvenih praksi, kapitala i ekonomije nasuprot osjećajima, mislima tijekom karantene za vrijeme bolesti COVID-19 dale su Brajdić Vuković i Dolan.[5] Novo normalno poglavito se odnosi na nošenje maski za lice, držanje socijalne distance, dezinficiranje ruku i prostora, održavanje nastave, sastanaka i svega onog što se može održati putem mrežnih platformi, uvođenje rada od kuće i kliznog vremena, uvođenje ograničenja rada pojedinih gospodarskih djelatnosti, a sve s ciljem povećanja socijalne udaljenosti odnosno smanjenja širenja koronavirusa. Istim mjerama pogođene su i knjižnice diljem Europe.[6] Upute o tome kako se ponašati tijekom pandemije izdavane su i na razini cijele Europske Unije.[7] Virtualno okruženje postalo je jedino sigurno okruženje za druženje i razmjenu ideja. Neke su navike

[2] Koronavirus.hr. URL: https://www.koronavirus.hr (2021-07-18)
[3] Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske. Odluka o proglašenju epidemije bolesti COVID-19. URL: https://zdravstvo.gov.hr/UserDocsImages/2020%20CORONAVIRUS/ODLUKA%20O%20PROGLA%C5%A0ENJU%20EPIDEMIJE%20BOLESTI%20COVID-19.pdf (2021-04-17)
[4] Koronavirus.hr. Osječko-baranjska županija. URL: https://www.koronavirus.hr/zupanije/osjecko-baranjska/161 (2021-05-08)
[5] Brajdić Vuković, Marija; Doolan, Karin. Očaj i sreća u doba nesreće : raznolikost ženskih doživljaja karantene za vrijeme COVID-19 pandemije. // Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja 219, 59(2021). str. 241-265 (2021-05-09)
[6] Public libraries in Europe and Covid-19: Findings from Naple members. URL: https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:fce29ea1-1b83-479b-b674-a592b255f7e4/naple-narrative-report---european-library-services-during-covid19.pdf (2021-05-09)
[7] Press Release: A European library agenda for the post-Covid 19 age Work in Progress. URL. http://www.eblida.org/news/press-release-covid-19-report.html (2021-05-09)

nestale, neke su promijenile oblik, dok su neke druge postale od životne važnosti za očuvanje zdravlja i života, života koji je bitno drugačiji u našim domovima, radnim mjestima, rekreativnim dvoranama, mjestima zabave i opuštanja. Život je drukčiji i u knjižnicama. I nije prvi put u povijesti da je tako.[8]

Na području Osječko-baranjske županije djeluje deset narodnih knjižnica. Gradska knjižnica Beli Manastir s 1.247 aktivnih članova, Gradska knjižnica i čitaonica Belišće sa 752 člana., Knjižnica Centra za kulturu Čepin s njih 1.263, Narodna knjižnica Dalj ima 805 članova, Gradska knjižnica grada Donjeg Miholjca 359, Gradska knjižnica i čitaonica Đakovo 3.102, Hrvatska knjižnica i čitaonica Đurđenovac 286, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice 3.570, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek 12.794 dok Gradska knjižnica i čitaonica Valpovo ima 864 člana.[9] Na istom području djeluje 71 osnovnoškolska knjižnica i 25 srednjoškolskih knjižnica.[10]

Koliko i na koji način pandemija COVID-19 utječe na čitanje i čitateljske navike stanovnika Osječko-baranjske županije otkrivaju podatci u nastavku.

Knjižnice Osječko-baranjske županije u vrijeme pandemije bolesti COVID-19

S obzirom na situaciju izazvanu širenjem bolesti COVID-19, sve su knjižnice Osječko-baranjske županije od samog početka pandemije na vrijeme i redovito obavještavale korisnike o svim izmjenama vezanim za rad knjižnica, donesenim epidemiološkim mjerama, provođenju istih te svim ostalim uvjetima po kojima korisnici mogu doći do željene građe. Knjižnice su redovito pratile upute i odluke Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo, Nacionalnog kriznog stožera i nadležnih ministarstava – Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske i Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te se prema istima i ponašale. Počelo je s ograničavanjem broja korisnika koji istovremeno mogu boraviti u prostorima knjižnice, čitaonicama, igraonicama i posudbenim odjelima, redovnim dezinficiranjem ruku, obveznim nošenjem maski za lice u prostorima knjižnica. Prilagođavali

[8] Black, Alistair. Public libraries have been vital in times of crisis – from conflict to Covid-19. URL: https://www.apollo-magazine.com/public-libraries-in-times-of-crisis-covid-pandemic/ (2021-05-09)
[9] Portal matične djelatnosti u Republici Hrvatskoj. Narodne knjižnice. Statistički podatci o uspješnosti za 2019. URL: http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/ (2021-04-20)
[10] Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Razvojna matična služba. URL: https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2021/01/Knjiznice-OBZ-final.pdf (2021-04-20)

su se rokovi posudbe i uvjeti vraćanja zadužene građe koja se redovno stavljala u karantenu kako bi se spriječilo daljnje eventualno širenje virusa. Došlo je i do privremenih zatvaranja. S ciljem još učinkovitijeg suzbijanja širenja zaraze, sve su knjižnice sukladno Odluci Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske od 19. ožujka 2020. obustavile rad za korisnike i preselile svoja djelovanja koliko god je to bilo moguće u mrežno okruženje.[11] Za mnoge je to knjižnice bilo i prvo zatvaranje od početka njihova djelovanja jer je većina njih neprekidno radila i za vrijeme Domovinskog rada 90-ih godina prošlog stoljeća. Temeljem odluke Vlade Republike Hrvatske od 23. travnja 2020. o mjerama za pokretanje gospodarskih i drugih djelatnosti i aktivnosti u uvjetima proglašene epidemije bolesti COVID-19, kojom se omogućilo i otvaranje knjižnica za korisnike, a u skladu sa Smjernicama za rad s građom i korisnicima, knjižnice su donosile odluke o otvaranju i daljnjem radu u uvjetima COVID-19. Odobrenje o otvaranju knjižnica, ali uz brojna ograničenja, tako je stiglo mjesec dana nakon zatvaranja. Knjižnice su radile sa skraćenim radnim vremenom, djelatnici podijeljeni u timove kako bi što više izbjegli međusobne kontakte te na taj način osigurali što je moguće dugotrajniju dostupnost građe. Sve ostale usluge u dobroj su mjeri bile privremeno nedostupne, ali se ipak, unatoč svemu, do građe moglo doći. Uslijedilo je vrijeme stalnih prilagodbi u skladu s tada važećim epidemiološkim mjerama. Prilagođavanje traje i danas kako bi knjižnična djelatnost u najvećoj mogućoj mjeri mogla ispunjavati svoje zadaće. Godina 2020. za Gradsku je knjižnicu Beli Manastir počela uobičajeno. Plan i program rada je napisan, proračun je donesen, pojedini su projekti prihvaćeni, drugi ne, prijavili su sudjelovanje na stručnim skupovima, planirali organiziranje stručnog skupa "Prvih dvadeset 21. stoljeća u knjižničarstvu", a onda su nastupile promjene detaljno opisane u radu M. Kretić Nađ.[12] Svoja je vrata privremeno zatvorila i Gradska i čitaonica Belišće[13], ali su ujedno i ponudili korisnicima alternativna sadržaje i programe s ciljem poticanja čitanja u vrijeme korone.[14]

[11] Usp. Kretić Nađ, Marija. Osvrt na rad Gradske knjižnice Beli Manastir za vrijeme pandemije COVID-19. // Knjižničarstvo : glasnik Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema 1/2(2020) URL: https://nova.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2021/02/377-Kreti%C4%87-Na%C4%91.pdf (2021-04-21)
[12] Isto.
[13] Gradska knjižnica Belišće. Obavijest o zatvaranju. URL: https://www.gkcbelisce.hr/project/obavijest-o-potpunom-zatvaranju-knjiznice-za-sve-korisnike/ (2021-04-21)
[14] Gradska knjižnica Belišće. Čitanje u doba korone. URL: https://www.gkcbelisce.hr/project/citanje-u-doba-korone/ (2021-04-21)

Privremeno se zatvorila i Knjižnica Centar za kulturu Čepin[15], Narodna knjižnica Dalj, Gradska knjižnica grada Donjeg Miholjca, Gradska knjižnica i čitaonica Đakovo koja je aktivnije promovirala korištenje e-knjiga[16], Hrvatska knjižnica i čitaonica Đurđenovac, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek[17] kao i Gradska knjižnica i čitaonica Valpovo. Mnoge je knjižnice COVID-19 prisilio da iziđu iz svojih zona udobnosti i ponude usluge koje bi možda ponudile godinama kasnije. Tako je Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, unatoč tehničkim problemima, iznašla rješenje i financijska sredstva te svojim korisnicima ponudila posudbu elektroničkih knjiga putem platforme iBIBLOS[18], mobilnu aplikaciju mKnjižnica s pomoću koje korisnici mogu pretraživati mrežni katalog Knjižnice, pregledati kalendar događanja, produžiti rok posudbe ili zatražiti pripremu literature[19], uslugu dostave knjiga na kućnu adresu korisnika Knjižnica na kućnom pragu namijenjenu osobama treće životne dobi – trajno ili privremeno nepokretnim i teško pokretnim osobama**,** osobama s invaliditetom te osobama koje su u samoizolaciji ili izolaciji uzrokovanom virusom "SARS – CoV-2".[20] Neosporno je kako su sve aktivnosti knjižnica znatno pridonijele dostupnosti knjiga i čitanja za sve one osobe koje su, uz postojeće navike čitanja, razvijale nove ili tražile izlaz od stalnih vijesti vezanih za COVID-19.

Čitanje u pandemiji – od obveze prema užitku i prijekoj potrebi

Tijekom ljudske povijesti svjedočili smo brojnim krizama koje su rezultirale promjenama u načinima življenja mnogih od nas. Jedna od takvih promjena svakako je COVID-19, promjena koja čitanje stavlja u sasvim novi kontekst. Bilo da je riječ o izvršavanju školskih, fakultetskih, poslovnih, hobističkih, privatnih ili bilo kojih drugih obveza, čitanje je

[15] Centar za kulturu Čepin. Obavijest o zatvaranju knjižnice. URL: https://www.czk-cepin.hr/obavijest-o-privremenom-zatvaranju-knjiznice/ (2021-04-21)
[16] Gradska knjižnica i čitaonica Đakovo. Knjižnica dolazi k tebi. URL: http://www.djknjiznica.com/2020/03/ (2021-04-21)
[17] Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Uputa o postupanju. URL. https://www.gskos.unios.hr/index.php/uputa-o-postupanju/ (2021-04-21)
[18] Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. iBIBLOS – Posudba elektroničkih knjiga. URL: https://www.gskos.unios.hr/index.php/ibiblos/ (2021-04-21)
[19] Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. mKnjižnica. URL https://www.gskos.unios.hr/index.php/mknjiznica/ (2021-04-21)
[20] Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Knjižnica na kućnom pragu. URL: https://www.gskos.unios.hr/index.php/knjiznica-na-kucnom-pragu/ (2021-04-21)

neupitno neodvojivo od naše svakodnevice. Kroz naše obveze nužno čitamo školske udžbenike, stručne članke, razne izvještaje i poslovne planove, istražujemo za osobne hobije ili jednostavno čitamo iz užitka. Obvezno čitanje ujedno je i najmanje primamljivo, čitanju iz užitka pribjegavaju svi ljubitelji dobrog štiva, dok je čitanje iz potrebe koja se očituje u obavljanju svakodnevnih poslova i informiranja o aktualnostima, pa tako i onima vezanima za COVID-19, ono kojemu u današnjim vremenima treba dati najviše pozornosti. Bezobzira što se događa u svijetu, dobra knjiga može čitatelju pružiti uvid, utjehu ili bijeg od svakodnevice. Iako je još uvijek relativno rano vidjeti utjecaj koronavirusa na mentalno zdravlje pojedinaca, već sada u medijima čitamo o posljedicama koje pandemija ostavlja na sve strukture društva. Komentari u društvenim mrežama i novinskim člancima nagađaju o promjenama vezanima za čitanje zbog krize COVID-19. Čini se da se učinci razlikuju, pojedinci govore da se mogu slabije koncentrirati, dok drugi uživaju u prilikama koje im omogućavaju zaroniti u dugačka čitanja kako bi im vrijeme u karanteni što prije prošlo. Knjige nam mogu pomoći smiriti se i izbaviti nas od pandemijskog stresa.[21] Knjige su dobre za mozak, a prednosti čitanja sada su od posebne važnosti. Knjige proširuju naš svijet, pružajući bijeg i nude novosti, iznenađenja i uzbuđenja. Proširuju našu perspektivu, mogu poboljšati naš društveni život, dajući nam temelj za povezivanje.[22] Bez čitanja teže se snalazimo u društvu, a još teže smo uspješni u njoj. Čitanje je vrlo važno ako želimo uspjeti, razvijati se intelektualno, biti dobri govornici, obrazovani ljudi, imati bujnu maštu i bogat vokabular.[23] Čitanje je primarno važno za našu sposobnost razvoja empatije, uživljavanje u misli i osjećaje drugoga, a posljedično tome i sposobnost da čitanjem uđemo u svjetove koje inače nikada ne bismo doživjeli.[24] Književno čitanje već se dugi niz godina koristi kao alat za potporu mentalnom zdravlju. Čitatelji mogu koristiti literarnu pripovijest za izražavanje i zrcaljenje vlastitih osjećaja, a pozvani su istražiti moguće, izmišljene scenarije povezane s vlastitim problemima, slijedeći likove kroz naraciju. Književnost također može čitatelju

[21] Usp. Babić, Dragan; Babić, Mario. Kako se sačuvati od stresa za vrijeme pandemije koronom. // Zdravstveni glasnik 6, 1(2020), str. 25-32
[22] Usp. Zalar, Diana. Čitanje danas ili kako zavarati neprijatelja. // Čitanje – obveza ili užitak / uredila Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2009. Str. 9-20.
[23] Zavec, Melanija. Čitanje je zakon. // Varaždinski učitelj 3, 3(2020), str. 82-88
[24] Usp. Stanić, Vedrana; Peti-Stanić, Anita. Znati(želja) : zašto mladi trebaju čitati popularno-znanstvene tekstove, i to odmah?. Zagreb, Naklada Ljevak, 2021. Str. 13.

pružiti osjećaj zajedništva s ostalim čitateljima i likovima u knjizi.[25] Čitanje je jedan od najdjelotvornijih načina uklanjanja stresa. Ljudi su nakon uživanja u omiljenom štivu u većem "zenu" nego nakon slušanja glazbe ili šetnje, a već je šest minuta čitanja dovoljno za taj efekt.[26]

Istraživanje - Čitateljske navike za vrijeme pandemije COVID-19

U vrijeme kada se preporučuje ostanak u kući i što manje kretanja i druženja, sve više ljudi pronalazi zabavu u čitanju. Rečenica je to koju bi i koju će u mnogim knjižnicama i knjižarama rado potvrditi. No je li uistinu tako?! Novih naslova ne nedostaje, izdavačke su se kuće nakon prvotnog šoka snašle i nakon početnih problema i neizvjesnosti tiskale naslove koje su u početku pandemije stavile na čekanje. Knjižnice su, izuzev onih mjesec dana kada su sve djelatnosti bile "zaključane", u pravilu dostupne, građa se redovito nabavlja, obrađuje i stavlja na korištenje korisnicima knjižnica. Kada je riječ o dostupnosti literature, problema nema. I knjižnice su kao i mnoge druge djelatnosti uslijed pandemije primorane mijenjati svoje poslovne navike, pojačano raditi na vidljivosti, korisnicima nuditi neke nove aktivnosti i dodatno raditi na promociji knjige i čitanja. Aktivnosti se fizički u knjižnicama uglavnom ne provode, ali se dio postojećih i novokreiranih preselio u mrežno okruženje, a sve s jednim od osnovnih ciljeva – promicanje knjižnica, knjige i čitanja. Istraživanje u jednom dijelu donosi rezultate koliko su u tome knjižnice uspjele, jesu li iskoristile priliku i preuzele glavnu ulogu u pružanju kulturnih sadržaja. Naime, kombinacija globalne pojave pandemije i donesenih preventivnih mjera vezanih za suzbijanje iste, u znatnoj mjeri utječu na sve aspekte svakodnevnog života pojedinaca pa tako i na čitateljske navike. Upravo su navedeni elementi predmet istraživanja ovog rada.

Cilj, zadatci i hipoteza istraživanja

Uslijed COVID-19 pandemije i smanjene mogućnosti konzumiranja i sudjelovanja u drugim kulturnim događanjima i aktivnostima, jedna od kulturnih djelatnosti za koju

[25] Usp. Visinko, Karol. Čitanje : poučavanje i učenje. Zagreb: Školska knjiga, 2014. Str. 126-128.
[26] Usp. Kourkouta Lambirini… [et al.] Reading and health benefits. // Journal of healthcare communivations 3, 4:39(2018). URL: https://www.researchgate.net/publication/329601541_Reading_and_Health_Benefits (2021-05-08)

pretpostavljamo da bi u ovoj situaciji mogla priskrbiti više pažnje jest upravo knjižnična i nakladnička djelatnost. Cilj je ovog istraživanja utvrditi je li uistinu to tako. Jesu li se ispitanici uslijed pandemije, "zaključavanja" i nenadano dobivenog dodatnog vremena i nedostatka drugih aktivnosti, posvetili čitanju i više vremena odvojili za knjigu? Jesu li opterećeni vijestima vezanima za koronavirus odlučili nadoknaditi ono vrijeme kada za knjigu i čitanje nisu imali vremena?! Zadatak je istraživanja utvrditi jesu li se uslijed pandemije promijenile čitateljske navike, koliko se i jeli se povećala čitanost u 2020. u odnosu na 2019. te postoji li i koliko se povećao interes za elektroničkim i zvučnim knjigama. Hipoteza istraživanja jest da je čitanost u 2020. veća, ali i jesu li ispitanici uslijed brige za vlastito zdravlje, barem u jednom vremenskom periodu, radije posezali za elektroničkom knjigom, nego se izlagali virusu odlascima u knjižnice i knjižare. Budući da čitanje izravno i neizravno utječe na poboljšanje ukupne kvalitete života pojedinca i društva, pretpostavka je kako su ispitanici u navedenim okolnostima više pažnje i vremena posvetili knjizi i čitanju.

Metodologija, instrument i uzorak

Anketa "Čitateljske navike za vrijeme pandemije COVID-19", bila je namijenjena osobama starijim od 15 godina, a provodila se *online* u razdoblju od 15. veljače do 1. ožujka 2021. Anketa je poslana na razne poipise primatelja elektronske pošte, viber grupe, postavljenja na društvene mreže brojnih privatnih profila, ali i stranica knjižnica i drugih pravnih osoba. Anketni upitnik sastojao se od 29 pitanja višestrukog izbora i otvorenog tipa. Anketa je sadržavala pitanja koja se posebno odnose na čitateljske navike i interese ispitanika, preferirane formate putem kojih konzumiraju literaturu i utjecaj pandemije na interes ispitanika za knjigom i čitanjem. Sveukupno je u anketi prikupljeno 2.146 odgovora s područja cijele Republike Hrvatske, od kojih je za potrebe ovog članka izdvojeno 827 odgovora koja su dali ispitanici Osječko-baranjske županije. Prema zadnjim službenim podacima, odnosno popisu stanovništva iz 2011., na području Županije živi 305.032 stanovnika.[27] Rezultati iskazani u nastavku odnose se isključivo na podatke vezane za Osječko-baranjsku županiju. Na anketu je odgovorilo 670 žena (81,0 %) i 155 muškarca

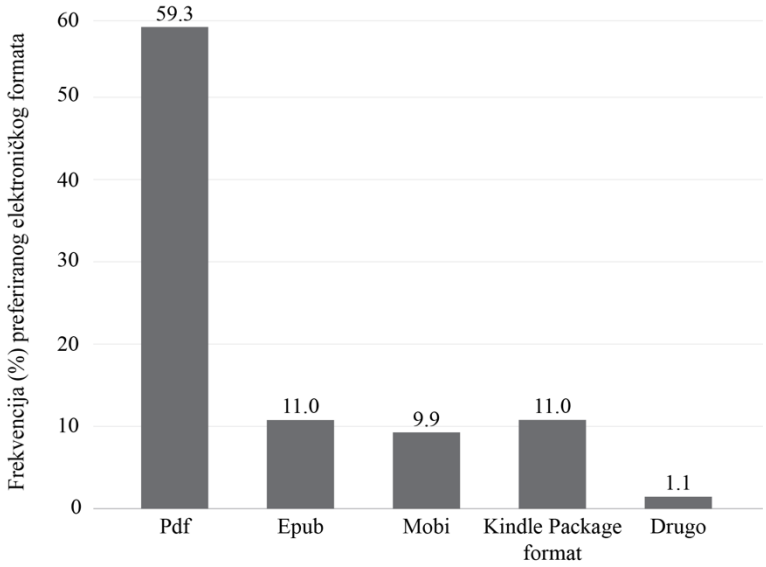
[27] Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm (2021-04-06)

(18.7 %). Dva ispitanika nisu se izjasnila na pitanje vezano za spol. Kada je riječ o dobi ispitanika, najviše odgovora dale su osobe starosti od 36 do 50 godina (n=349, 42.2 %), potom ispitanici starosti od 21 do 35 godina (n=251, 30,4 %), slijedi skupina od 51 do 65 godina (n=116, 14 %), ispitanici od 15 do 20 godina (n=72, 8,7 %) te najmanje ispitanika starosti više od 65 godina (n=39, 4,7 %). Po stupnju obrazovanja najviše ispitanih ima završen fakultet (51,1 %, n=423), potom srednju školu (24,3 %, n=201), slijedi poslijediplomski studij (10,8 %, 89 ispitanika), viša škola (7,7 %, n=64) i na samom začelju ispitanici sa završenom osnovnom školom (5,8 %, n=48). Anketa je postavljena uz pomoć alata dostupnih uz *Google Drive*, dok su prikupljeni podaci analizirani s pomoću statističkog programskog paketa *Google Analytics* te programa *SPSS Statistics*.

Rezultati i rasprava

Podatci vezani za broj stanovnika u gradovima i naseljima pokazuju da najviše ispitanika dolazi iz Osijeka kao jedinog grada u Županiji koji ima više od 60.000 stanovnika. Njih 422 izjasnilo se da živi u mjestu koje ima od 60.001 do 100.000 stanovnika dok je 180 ispitanika izjavljuje da živi u mjestu koje ima više od 100.001 stanovnika. Ukupno je to 602 ispitanika. Osijek s oko 100.000 stanovnika jedini je grad u ispitivanom području koji spada u obje kategorije. U mjestima koja imaju manje od 5.000 stanovnika živi 97 ispitanika (11,7 %), u mjestima koja imaju do 20.000 stanovnika živi također 97 ispitanika (11,7 %), dok njih 21 (2.5 %) živi u mjestima koja imaju do 60.000 stanovnika. Navedeno je važno u kontekstu problematiziranja čitanosti u odnosu na veličinu naselja, što pojašnjavaju podatci u nastavku. Pet osoba nije se izjasnilo o ovom pitanju. Na pojedina pitanja ispitanici nisu dali odgovore uslijed čega dolazi do neujednačenih statističkih pokazatelja zbog čega su u tim pitanjima isključivani iz statističkih analiza. Kada je riječ o članstvu u knjižnicama, 55,1% (n=456) ispitanika članovi u knjižnice dok 44,7% (n=370) osoba to nije. Jedna se osoba nije dala odgovor na ovo pitanje. Ispitanici u znatnijoj mjeri preferiraju tiskane knjige za koje se izjasnilo čak 88,9% (n=735) ispitanika. Elektroničke knjige preferira 11% (n=91) ispitanika koji uglavnom čitaju u pdf formatu (n=54, 59,3%). Slijede Epub (n=10, 11%) i Kindle Package Format (n=10, 11%), potom Mobi (n=9, 9,9%). (slika 1.) Ovdje također jedna osoba nije dala odgovor. Gledajući po dobi, najviše ispitanika koji preferiraju elektroničke knjige imaju

između 36 i 50 godina (n=44, 48,4%), a potom slijede oni od 21 do 35 godina (n=30, 33%). Od 91 ispitanika koji su se izjasnili da čitaju elektroničke knjige, njih 26 (28,6 %) to čini preko mobitela, 23 (25,3%) putem Kindla, njih 13 (14,3 5) preko prijenosnog računala, 11 (12,1 %) stolnog računala, 10 (11%) putem tableta, odnosno pet (5,5%) putem iPada.

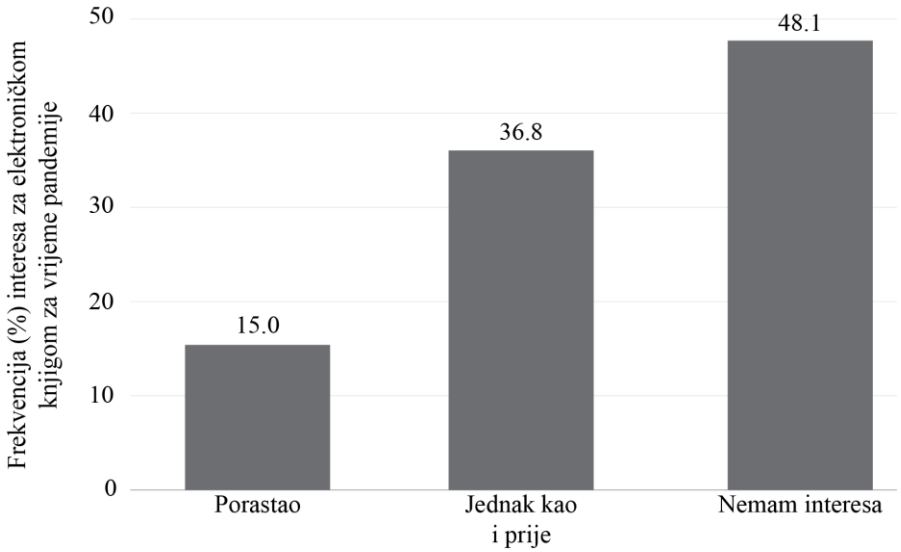
Slika 1. Preferirani format elektroničke knjige

Podatci koji se ne mogu iščitavati u pozitivnom smislu svakako su oni koji kazuju da čak 528 (63,8%) ispitanika ne zna nudi li knjižnica u mjestu njihova življenja posudbu elektroničkih knjiga. Njih 218 (26,4%) zna da njihova knjižnica posjeduje elektroničke knjige, dok njih 78 (9,4%) zna da njihova knjižnica ne posjeduje spomenutu vrstu građe. Otkako je Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 4. siječnja 2021., svojim korisnicima ponudila posudbu elektroničkih knjiga, pa sve do trenutka pisanja članka[28], tek je 155 korisnika aktiviralo svoj račun za posudbu e-knjiga i ponuđenu građu posudilo tek 320 puta.[29] Navedeni podatci u skladu su s dobivenim rezultatima istraživanja koji kazuju da

[28] Svibanj 2021.

[29] Interni podatci Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. Građa koja se nalazi na platformi iBiblos odnosi se na romane i manji dio publicistike. Građa jest aktualna, ali ne može se govoriti o novitetima koji prate tiskanu produkciju. Uglavnom je riječ o naslovima koji su po vremenu izdavanja stariji osam i više mjeseci. GISKO u svojoj ponudi ima cijeli paket koji platforma nudi, a popunjavat će se onim tempom kako se naslovi budu pojavljivali. Također, kako bi se ostvarila zadovoljavajuća potražnja, morat će se uložiti dodatni napori u privlačenju korisnika prema ovoj vrsti građe. (2021-04-26)

interes za elektroničkom knjigom nije velik. Ako tome dodamo podatak od 398 (48,1%) ispitanika koji izjavljuju da nemaju interese za elektroničkom knjigom, jasno je da se trebaju uložiti dodatni napori u privlačenju korisnika prema ovoj vrsti građe upotrebljavajući javne medije i društvene mreže. Uvijek će biti onih koji će više gravitirati prema tradicionalnim tiskanim medijima, ali usluga posudbe elektroničkih knjiga mogla bi privući korisnike mlađe dobi u knjižnice. Slične podatke daju i odgovori vezani za slušanje zvučnih knjiga. Tek 90 (10.9%) ispitanika sluša zvučne knjige.

Slika 2. Interes za elektroničkom knjigom za vrijeme pandemije

Govoreći o čitateljskim interesima ispitanika, njih čak 671 (81,1%) u slobodno vrijeme čita tiskane knjige, 202 (24,4%) preferira knjige u elektroničkom obliku. Kada je riječ o novinama i časopisima podatci se mijenjaju u korist onih elektroničkih. Samo 248 (30%) ispitanika navodi da čita novine i časopise u tiskanom obliku dok u isto vrijeme to čini 477 (57,7%) ispitanika s navedenim medijima u elektroničkom obliku. Stručnu literaturu u tiskanom obliku čita 316 (38,2%) ispitanika od kojih je naviše onih između 36 i 50 godina (49,4%) kao i 393 (47,5 %) anketiranih koji istu vrstu literature čita u elektroničkom obliku. Također, dobna skupina između 36 i 50 godina odnosno 48,3%. Alarmantnim podatcima mogu biti smatrani oni koji se odnose na čitanje tekstova i objava na društvenim mrežama. Gotovo 70% (575) ispitanih u slobodno vrijeme čita objave na društvenim mrežama. I ovih je ispitanika najviše u dobi od 36 do 50 godina (49,9%), slijede oni između 21 i 35 godina

(33,2%), oko 10% čine dobne skupine od 15 do 20, odnosno 51 do 65 godina. Na ovo su pitanje ispitanici mogli dati više odgovora.

U slobodno vrijeme	Knjige tiskane n (%)	Knjige elektroničke n (%)	Novine i časopise tiskane n (%)	Novine i časopise elektroničke n (%)	Stručnu literaturu tiskanu n (%)	Stručnu literaturu u e-obliku n (%)	Objave na društvenim mrežama n (%)
Čitam	671 (81,1)	202 (24,4)	248 (30)	447 (57,7)	316 (38,2)	393 (47,5)	575 (69,5)
Ne čitam	156 (18,9)	625 (75,6)	579 (70)	350 (42,3)	511 (61,8)	434 (52,5)	252 (30,5)

Tablica 1. Građa koja se čita u slobodno vrijeme

Svakodnevno knjige čita 22.2% (n=184) ispitanika, povremeno tijekom tjedna 31,9% (n=264), povremeno tijekom mjeseca 18,1% (n=150), povremeno tijekom godine 21,5% (n=178) ispitanika dok 5,9% (n=49) ispitanih uopće ne čita knjige. Kada je riječ o vrsti literature, domaću i stranu podjednako preferira 373 ispitanika, domaću literaturu radnije čita 80, a stranu 323 ispitanika. Kada je riječ o žanrovima i tipu literature, osobne su preferencije ispitanika vrlo različite i prikazane su u tablici II.

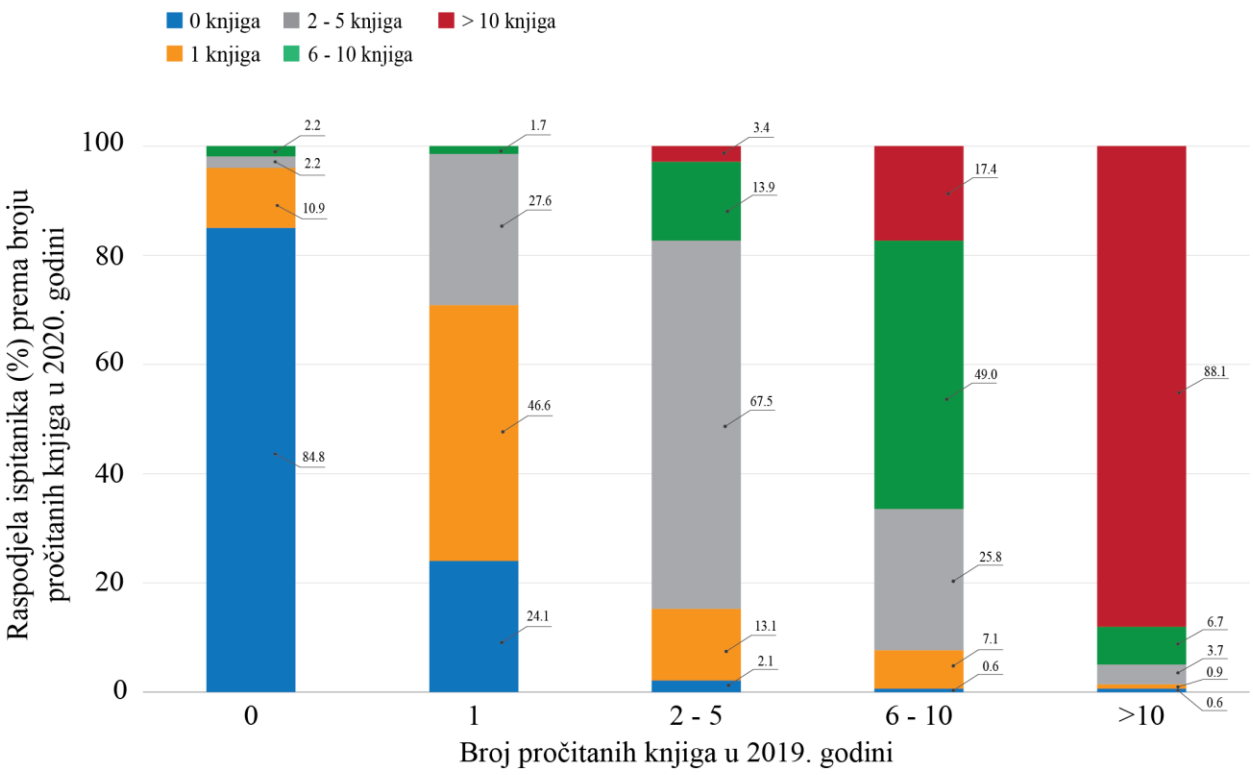
Žanr	Popularno-znanstvena n (%)	Stručna literatura n (%)	Publicistika n (%)	Stripovi n (%)	Poezija n (%)	Trileri n (%)	Putopisi n (%)	Povijesni romani n (%)	Ljubavni romani n (%)	Fantastika n (%)
Da	215 (26)	306 (37)	146 (17,7)	88 (10,6)	87 (10,5)	372 (45)	158 (19,1)	220 (26,6)	238 (28,8)	214 (25,9)
Ne	612 (74)	521 (63)	681 (82,3)	739 (89,4)	740 (89,5)	455 (55)	669 (80,9)	607 (73,4)	589 (71,2)	613 (74,1)

Tablica 2. Preferencije po žanrovima i tipu literature

Od ostalih ponuđenih žanrova biografije čita 22,7% ispitanika, književne klasike 31,4%, suvremenu književnost 36,5% ispitanika, dok njih 1,7% koji su označili da čitaju nešto drugo u opisnom dijelu navode duhovnu literaturu. U ovom su pitanju ispitanici mogli označiti više ponuđenih žanrova.

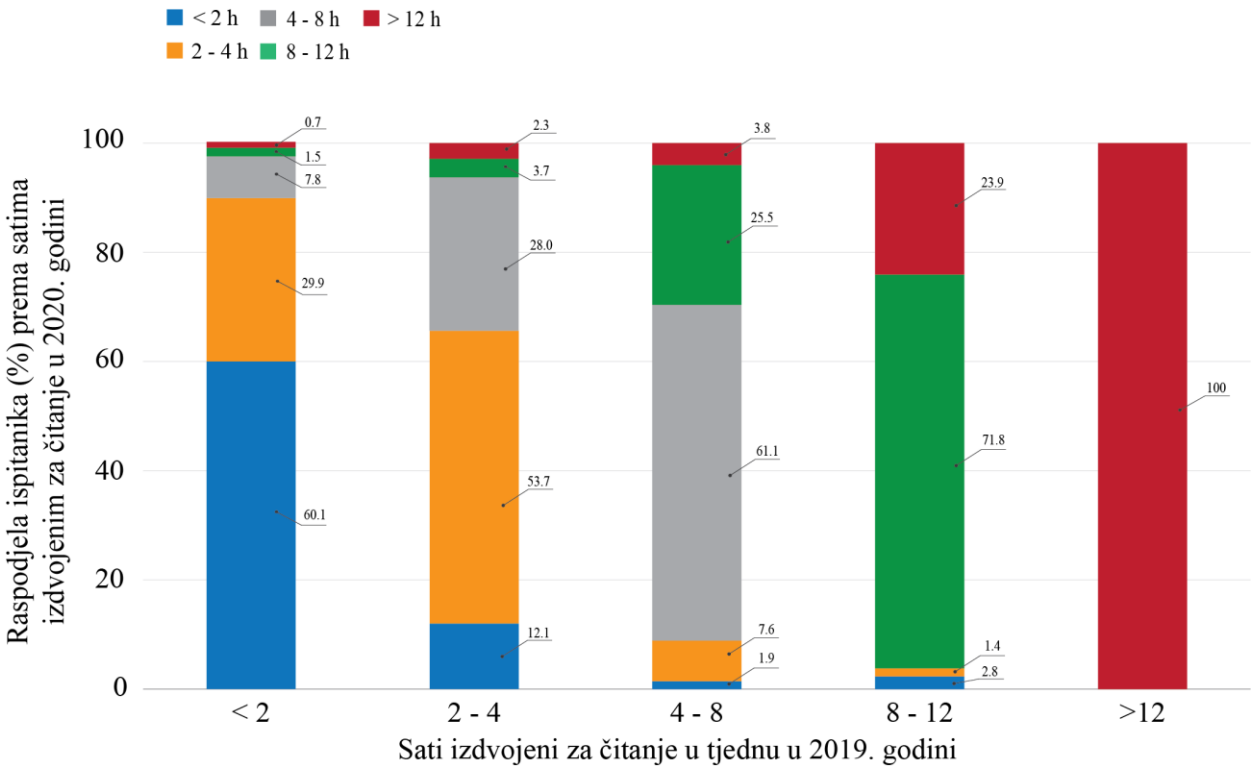
Test marginalne homogenosti u ukupnom uzorku pokazuje da među ispitanicima postoji statistički značajna razlika u navikama čitanja između 2019. i 2020. ($p<0,001$). *Post-hoc* analiza također potvrđuje navedeno s tim da pobliže detektira gdje su razlike najvidljivije. Naime, analiza prikazuje kako je većina anketiranih pročitala jednak broj knjiga unutar pojedinih kategorija u ispitivanom razdoblju, ali i da se unutar istih kategorija javljaju migracije prema povećanom odnosno smanjenom čitanju. (slika 3) Primjerice, najznačajnija odstupanja vidljiva u tri kategorije. Od 58 osoba koje su u 2019. navele da su pročitale jednu knjigu, njih 27 (46,6%) jednu knjigu je pročitalo i u 2020., čitanost je povećalo 16 (27,6%) ispitanika, dok se njih 14 (24,1%) izjasnilo kako u 2020. nije pročitalo čak ni jednu knjigu. U ovoj skupini 39 ispitanika nije član lokalne knjižnice. Od 19 ispitanika koji jesu članovi knjižnice, njih 8 povećalo je čitanost i pročitalo do pet knjiga. Određena odstupanja vidljiva su i kod ispitanika koji su naveli da su u 2019. pročitali do pet knjiga. Od njih 237, u 2020. godini 160 (67,5%) pročitalo je do pet knjiga, čitanost je povećalo 33 (13,9%) ispitanika koji navode kako su pročitali do 10 knjiga, ali je u isto vrijeme čitanost smanjena i kod 31 (13,1%) osobe koje navode da su u pandemijskoj godini istraživanja pročitali tek jednu knjigu. Ovu skupinu čini 137 ispitanika koji nisu članovi knjižnice i 99 koji jesu. Iz ove je skupine 17 članova knjižnice povećalo čitanost i pročitalo do 10 knjiga. Najveći pad čitanosti vidljiv je kod 155 osoba koje navode da su u 2019. pročitale do 10 knjiga. Od ukupnog broja ovih ispitanika 61 osoba nije učlanjenja u knjižnicu, njih 94 član je knjižnice, a od njih je 21 smanjilo čitanost i u 2020. pročitalo do pet knjiga. Čak 40 (25,8%) osoba navelo je da je umjesto do 10 pročitalo do 5 knjiga, njih 27 (17,4%) ipak je povećalo čitanost i navelo da je pročitalo više od 10 knjiga. Više od 10 knjiga u 2019. pročitalo je 328 ispitanika od kojih njih 90 nisu članovi lokalne knjižnice. I u ovoj skupini vidljiva su odstupanja prema smanjenoj čitanosti. Više od 10 knjiga i u 2020. pročitalo je 289 (88,1%) ispitanika, do deset knjiga pročitalo je 22 (6,7%) ispitanika, njih 12 (3,7%) pročitalo je do 5 knjiga, tri (0,9%) osobe pročitale su tek jednu knjigu, a dvije (0,6%) ni jednu. Otprilike u sličnim postotcima,

promjena nema ni kod onih koji ni u 2019. ni u 2020. nisu pročitali ni jednu knjigu. Od 46 ispitanika, 39 (84,8 %) i dalje ne čita, jednu knjigu ipak je pročitalo pet (10,9 %) osoba, do pet knjiga (2,2 %) jedna osoba i na kraju do 10 knjiga (2,2%), također jedna osoba.

Slika 3. Broj pročitanih knjiga u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu

Analizirajući sate izdvojene za čitanje, test marginalne homogenosti u ukupnom uzorku pokazuje da među ispitanicima postoji statistički značajna razlika u navikama čitanja između 2019. i 2020. godine, ($p<0,001$). *Post-hoc* analiza pokazala je da se u svim kategorijama ispitanika, osim kod onih koji su i prije pandemije čitali više od 12 sati tjedno, za vrijeme pandemije COVID-19 povećalo vrijeme utrošeno za čitanje kod četvrtine ispitanika. (Slika 4).

Slika 4. Vrijeme izdvojeno za čitanje u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu

Da su 2019. čitali do dva sata tjedno izjasnilo se 268 ispitanika. U slikovnom prikazu vidimo da je od tog broja njih 161 (60,1%) neizmijenjenih navika, 80 ispitanika odnosno njih 29,9% povećalo je čitanost na dva do četiri sata. Od 214 ispitanih koji su u 2019. čitali dva do četiri sata njih 115 (53,7%) to čini i dalje u tim okvirima, dok je 60 (28%) ispitanika promijenilo svoje navike i čita četiri do osam sati, dok je njih petero (2,3%) značajno promijenilo navike i čita više od 12 sati tjedno. Promjene u čitateljskim navikama vidljive su i kod onih koji su čitali četiri do osam sati. Od 157 ispitanika iz 2019. u istim okvirima ostalo je 96 (61,1%) ispitanih, dok je vrijeme za čitanje povećalo 40 (25,5%) ispitanih na osam do 12 sati. Ostali trendovi vidljivi su na slici 4. Nadalje, od 827 ispitanika njih 21,4% (n=177) navelo je kako za vrijeme pandemije čita zbog izbjegavanja dosade, 38,7% (n=320) zbog odmaka od svakodnevnih vijesti, 17,5% (n=1459 ispitanika čita zbog nedostatka drugih aktivnosti uslijed pandemije, dio ispitanika, njih 20,8% (n=172) čita zbog potrebe za smanjivanjem vremena provedenog na internetu, 35,6% (n=294) za vrijeme pandemije

knjige čita zbog čuvanja mentalnog zdravlja, dok pandemija ne utječe na čitateljske navike visokih 41% (n=339) ispitanika. Iako je iz navedenog neupitno da su čitateljske navike uslijed pandemije kod dijela ispitanika promijenjene, samo 3,4% (28) ispitanika toga je svjesno i navodi da je kod njih došlo do smanjivanja čitateljskih aktivnosti. Da su im čitateljske navike nepromijenjene smatra 64,3% (n=532) ispitanih, a 28,3% (234) iskazalo je povećanje čitateljskih aktivnosti. U konačnici se može zaključiti da je do promjene čitateljskih navika u odnosu na razdoblje prije pandemije (bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smjeru došlo kod 31,7% (n=262) ispitanika

Zaključna razmatranja

Sljedeća su dva tjedna ključna rečenica je koju smo tijekom 2020. čuli nebrojeno puta. Ista rečenica proteže se i u 2021., a sudeći prema novim sojevima virusa SARS-CoV-2 izgledno je da ćemo ju slušati i dalje. Pitanje je koliko ta rečenica neposredno utječe na naše živote odnosno koliko nas podsjeća na pandemijsku opasnost i da nam je svakodnevica nepovratno promijenjena, barem za neko dogledno vrijeme. Virus je i dalje među nama, a život prije 2020. čini se kao neka davna prošlost. Ljudima diljem svijeta pandemija korona virusa donijela je neku novu stvarnost isprepletenu sa strahom od neizvjesnosti, panikom i nastojanjima da se prilagode na "novo normalno". Periodično se zatvaraju škole i fakulteti, kafići, kina i sportski sadržaji rade pod ograničenjima, što dovodi do toga da se ljudi posljedično više zadržavaju u svojim domovima. Pored posla, kućanskih i školskih obaveza, eventualnih hobija, i dalje ostaje dosta neispunjenog vremena. Dio vremena utroši se na serije i filmove, pregledavanje društvenih mreža i slušanje glazbe. No što je s knjigom i čitanjem?! Što nam kazuju rezultati dobiveni anketnim istraživanjem koje je imalo za cilj provjeriti čitateljske navike za vrijeme pandemije COVID-19? Iako se u istraživanje išlo s pretpostavkom da su se ispitanici uslijed pandemije i smanjene mogućnosti konzumiranja i sudjelovanja u drugim kulturnim sadržajima i aktivnostima okrenuli knjizi, to se nije dogodilo. Barem ne u očekivanoj mjeri. Dobiveni rezultati pokazuju da nekih značajnijih promjena u ukupnom uzorku kada je riječ o čitateljskim navikama, nema. Čitateljske navike, gledajući isključivo zbirne podatke, nepromijenjene su u 2020. u odnosu na 2019. Male razlike u postocima u istraživanim kategorijama sugeriraju da pandemija koronavirusa nije

značajnije utjecala na navike čitatelja. Nijednu knjigu tako u 2019. nije pročitalo 5.6% ispitanika, u 2020. nijednu knjigu nije pročitalo 7,4% ispitanih. Jednu knjigu u 2019. pročitalo je 7%, kao i njih 9,3% u 2020. Još su manje razlike kod onih koji su u 2019. pročitali do pet knjiga kojih je 28,8% nasuprot onima u 2020. kojih je 27,7%. U 2019. onih koji su pročitali do 10 knjiga je 18,7%, a u 2020. 16,1%. Najmanje promjena gledajući ukupne podatke kod onih je koji su u 2019. pročitali više od 10 knjiga kojih je 39,8%, dok je u 2020. više od 10 knjiga pročitalo 39,3% ispitanika. Ipak, čitateljske navike ispitanika znatno su izmijenjene kada se uspoređuju podatci unutar istih kategorija uz test marginalne homogenosti koji u ukupnom uzorku pokazuje da među ispitanicima postoji statistički značajna razlika u navikama čitanja između 2019. i 2020. *Post-hoc* analiza također pokazuje navedeno. Naime, iako ukupni sirovi podatci ne pokazuju značajne promjene, značajnih promjena ima što je ujedno i potvrda da pandemija različito utječe na čitateljske navike ispitanika. Promjena čitateljskih navika očituje se u migracijama prema povećanju, odnosno smanjenu čitanosti kod gotovo svih kategorija, iako je najmanje vidljiva kod onih osoba koje čitaju više od 10 knjiga. Unutar ove skupine najmanje je izražena smanjena čitanost, dok u ostalim kategorijama svjedočimo ispitanicima kod kojih je čitanost smanjena, ali i onima kod kojih je čitanost znatno povećana. U konačnici podatci niveliraju jedni druge, što stvara dojam u ukupnom uzorku da promjene u čitateljskim navikama nema. Gledajući strogo ukupne podatke, svi uključeni u promociju knjige i poticanje čitanja mogu biti zadovoljni. Čitanost je za ispitivano razdoblje ostala nepromijenjena. Zaključno, čitateljske navike ispitanika negdje su nepromijenjene, negdje u minusu, drugdje u plusu. Ipak, kako su knjižnice i knjige usporedno s ostalim sadržajima u kulturi gotovo cijelo vrijeme pandemije dostupne, pitanje je jesu li stručne osobe u knjižnoj i knjižničarskoj zajednici u dovoljnoj mjeri iskoristile priliku kako bi postale primat u kulturnoj ponudi i privremeno zamijenile one grane u kulturi kojima je uslijed pandemije onemogućeno ili smanjeno djelovanje. Iako je iz ranije iznesenih podataka vidljivo da su knjižnice izašle iz svojih zona udobrnost i korisnicima ponudile nove, poglavito mrežne sadržaje, jasno je i da prostora za napredak i dodatne nove usluge ima još. Brojne su nepoznanice zbog koji ne možemo utvrditi zbog čega se kod pojedinaca čitanost povećala, dok se kod nekih smanjila. Je li na navedeno utjecao stres i nemogućnost koncentriranja, višak slobodnog vremena ili manjak istoga zbog

obaveza vezanih za djecu i *online* nastavu. U ovom trenutku ne možemo znati što je u istraživanom razdoblju na čitateljske navike utjecalo, ali sa sigurnošću možemo utvrditi da su kod dijela ispitanika one znatno promijenjene. Budući da čitanje izravno i neizravno utječe na poboljšanje ukupne kvalitete života pojedinca i društva, a ono nam je ovom trenutcima kada pandemija i dalje traje iznimno važno, stručnim djelatnicima neovisno o području djelovanja, ostaje uložiti dodatne napore kako bi knjigu i čitanje približili što širem krugu ljudi.

Literatura

Babić, Dragan; Babić, Mario. Kako se sačuvati od stresa za vrijeme pandemije koronom. // Zdravstveni glasnik 6, 1(2020), str. 25-32

Based library and information practice 13.2(2018). URL: http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=E5iioLJwMYXRqRnAjYJ&page=1&doc=6 (2021-05-08)

Black, Alistair. Public libraries have been vital in times of crisis – from conflict to Covid-19. URL: https://www.apollo-magazine.com/public-libraries-in-times-of-crisis-covid-pandemic/ (2021-05-09)

Brajdić Vuković, Marija; Doolan, Karin. Očaj i sreća u doba nesreće : raznolikost ženskih doživljaja karantene za vrijeme COVID-19 pandemije. // Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja 219, 59(2021). str. 241-265 (2021-05-09)

Centar za kulturu Čepin. Obavijest o zatvaranju knjižnice. URL: https://www.czk-cepin.hr/obavijest-o-privremenom-zatvaranju-knjiznice/ (2021-04-21)

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_03/h01_01_03_zup14.html (2021-04-20)

Gradska knjižnica Belišće. Čitanje u doba korone. URL: https://www.gkcbelisce.hr/project/citanje-u-doba-korone/ (2021-04-21)

Gradska knjižnica Belišće. Obavijest o zatvaranju. URL: https://www.gkcbelisce.hr/project/obavijest-o-potpunom-zatvaranju-knjiznice-za-sve-korisnike/ (2021-04-21)

Gradska knjižnica i čitaonica Đakovo. Knjižnica dolazi k tebi. URL: http://www.djknjiznica.com/2020/03/ (2021-04-21)

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. iBIBLOS – Posudba elektroničkih knjiga. URL: https://www.gskos.unios.hr/index.php/ibiblos/ (2021-04-21)

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Knjižnica na kućnom pragu. URL: https://www.gskos.unios.hr/index.php/knjiznica-na-kucnom-pragu/ (2021-04-21)

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. mKnjižnica. URL https://www.gskos.unios.hr/index.php/mknjiznica/ (2021-04-21)

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Razvojna matična služba. URL: https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2021/01/Knjiznice-OBZ-final.pdf (2021-04-20)

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Uputa o postupanju. URL. https://www.gskos.unios.hr/index.php/uputa-o-postupanju/ (2021-04-21)

Hrvatski zavod za javno zdravstvo. URL: https://www.hzjz.hr/sluzba-epidemiologija-zarazne-bolesti/epidemija-pneumonije-povezana-s-novim-koronavirusom-kina/ (2021-04-25)

Koronavirus.hr. Osječko-baranjska županija. URL: https://www.koronavirus.hr/zupanije/osjecko-baranjska/161 (2021-05-08)

Kourkouta Lambirini… [et al.] Reading and health benefits. // Journal of healthcare communivations 3, 4:39(2018) URL: https://www.researchgate.net/publication/329601541_Reading_and_Health_Benefits (2021-05-08)

Kretić Nađ, Marija. Osvrt na rad Gradske knjižnice Beli Manastir za vrijeme pandemije COVID-19. // Knjižničarstvo : glasnik Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema 1/2(2020) URL: https://nova.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2021/02/377-Kreti%C4%87-Na%C4%91.pdf (2021-04-21)

Krpan, Keti; Klak Mršić Iva; Cej, Višnja. Primjena razvojne biblioterapije u radu s djecom i mladima u narodnoj knjižnici. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 61, 1(2018), Str. 347. URL: https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/621 (2021-04-25)

Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske. Odluka o proglašenju epidemije bolesti COVID-19. URL: https://zdravstvo.gov.hr/UserDocsImages/2020%20CORONAVIRUS/ODLUKA%20O%20PROGLA%C5%A0ENJU%20EPIDEMIJE%20BOLESTI%20COVID-19.pdf (2021-04-17)

Osječko-baranjska županija. Opći dio. URL: http://www.obz.hr/index.php/zupanija/opci-dio (2021-04-25)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. URL: https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm (2021-04-06)

Portal matične djelatnosti u Republici Hrvatskoj. Narodne knjižnice. Statistički podatci o uspješnosti za 2019. URL: http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/ (2021-04-20)

Press Release: A European library agenda for the post-Covid 19 age Work in Progress. URL. http://www.eblida.org/news/press-release-covid-19-report.html (2021-05-09)

Public libraries in Europe and Covid-19: Findings from Naple members. URL: https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:fce29ea1-1b83-479b-b674-a592b255f7e4/naple-narrative-report---european-library-services-during-covid19.pdf (2021-05-09)

Stantić, Vedrana; Peti-Stanić, Anita. Znati(želja) : zašto mladi trebaju čitati popularno-znanstvene tekstove, i to odmah?. Zagreb, Naklada Ljevak, 2021. Str. 13.

Visinko, Karol. Čitanje : poučavanje i učenje. Zagreb: Školska knjiga, 2014. Str. 126-128.

Zalar, Diana. Čitanje danas ili kako zavarati neprijatelja. // Čitanje – obveza ili užitak / uredila Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2009. Str. 9-20.

Zavec, Melanija. Čitanje je zakon. // Varaždinski učitelj 3, 3(2020), str. 82-88